

ПРАВознавство

УДК 349.6

ЕКОЛОГІЧНЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

О. О. Блошкіна

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, група ПР-21,
навчально-науковий інститут права

Науковий керівник – к.ю.н., доцент О. М. Швець

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Статтю присвячено аналізу зарубіжного досвіду впровадження екологічних судів та оцінці перспектив розвитку екологічного судочинства в Україні. Визначено основні проблеми розвитку екологічного судочинства в Україні та встановлено перспективи його розвитку на прикладі зарубіжного досвіду.

Ключові слова: екологія, екологічне судочинство, екологічний суд, правопорушення.

The article is sanctified to the analysis of foreign experience of introduction of ecological courts and estimation of prospects of development of the ecological justice in Ukraine. The basic problems of development of the ecological justice are certain in Ukraine and the prospects of his development are set on the example of foreign experience.

Keywords: ecology, ecological rule-making, ecological court, offence.

Вперше термін «екологія» був введений німецьким біологом Ернстом Геккелем в першому томі його фундаментальної праці «Загальна морфологія організмів» у 1866 році, а ширшого значення він набув в другій половині ХХ ст. [1, С. 11]. Вже тоді люди почали розуміти наслідки своєї діяльності щодо довкілля. Саме для того, щоб врегулювати цю діяльність в Україні, на початку 50-х років ХХ ст. науковці та юристи почали розвивати такий науковий напрям як екологічне право. Зважаючи на те, що екологічне право в Україні є ще досить «молодою» галуззю права, воно ще має свої недопрацювання та не є достатньо ефективним. Та попри це воно стосується однієї з найактуальніших проблем не лише населення України, а й усього людства. Отже, ефективне правове регулювання охорони навколишнього природного середовища у сучасних реаліях є необхідною умовою успішного розвитку людського суспільства.

Невід'ємну роль у цьому процесі, безперечно, відіграє судова влада: відновлює справедливість, компенсує завдану довкіллю шкоду та превентивно впливає на громадськість щодо вчинення екологічних правопорушень чи злочинів. Вона переводить абстрактну роль норм права в площину конкретної дії цих норм, куди відноситься і відповідальність за вчинені дії чи бездіяльність. Як зазначають Ірина Толкачова та Вікторія Кириченко, практика доводить, що саме судова форма захисту екологічних прав людини в Україні є найбільш ефективною за всі інші існуючі форми. Та на зниження її ефективності насамперед впливає існування таких проблем, як правовий нігілізм, нездатність до самовдосконалення, корумпованість та заангажованість виконавчої влади, що не дозволяють їй стати авторитетною щодо великих підприємств [2, С. 33–34].

Таким чином, не зважаючи на судову реформу, що має місце в Україні, судова система України потребує удосконалення, в тому числі і в частині екологічного судочинства. Адже Україна багата на природні ресурси і їх захист має бути одним з найважливіших завдань держави, а найефективнішим, на нашу думку, захист може бути не лише за умов наявності декларативних норм закону, але і за умов існування системи примусу, яка не лише карає за порушення, але й мотивує їх не вчиняти.

Дослідження у сфері екологічного судочинства в Україні проводили Т. В. Єрмолаєва, В. М. Єрмоленко, В. В. Кириченко, Я. В. Кравець та І. А. Толкачова. Аналіз систем екологічних судів зарубіжних країн можна знайти у працях О. А. Бузунко, С. В. Єдаменко, В. М. Завгородньої, Я. В. Кравець та І. В. Поліщук.

Методика наших досліджень включала монографічний метод, тобто аналіз оприлюднених досліджень провідних науковців, а також методи індукції, дедукції, синтезу та системного аналізу.

Метою нашого дослідження є проведення аналізу сучасного стану екологічного судочинства України та інших країн, а також визначення оптимальних перспектив його розвитку на теренах нашої держави.

Для досягнення поставленої мети нами мають бути вирішені наступні завдання:

- аналіз чинного законодавства України щодо екологічного судочинства;
- аналіз наукових досліджень в галузі екологічного судочинства;
- дослідження зарубіжного досвіду екологічного судочинства;
- виділення переваг виокремлення екологічних судів із системи загального судочинства;
- визначення перспектив розвитку екологічного судочинства в Україні.

Згідно зі ст. 67 та ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. №1264-ХІІ спори у галузі охорони навколишнього природного середовища вирішуються судом відповідно до їх компетенції і в порядку, встановленому законодавством України. Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність [3]. Отже, можемо зробити висновок, що екологічні справи в Україні вирішуються всіма судами загальної юрисдикції, залежно від характеру справи, компетенції суду та його інстанційності.

Відповідно до такого порядку розгляду екологічних спорів, окрім тих загальних проблем судової системи України, які було зазначено вище (правовий нігілізм, корумпованість, нездатність до самовдосконалення та вплив виконавчої влади), є поширеною проблема визначення конкретної юрисдикції під час розгляду спорів у сфері екології. Також Тетяна Єрмолаєва у своїй роботі виділяє ще декілька чітких проблем, які є перешкодами для ефективного розгляду екологічних справ за сучасних умов, з якими безсумнівно важко не погодитися: 1) відсутність узагальнення судової практики з розгляду екологічних спорів; 2) розгляд екологічного спору із застосуванням принципу підсудності; 3) перевантаженість судів іншими категоріями справ; 4) відсутність професійної кваліфікації суддів у розгляді екологічних спорів [4, С. 73].

Досліджуючи зарубіжний досвід у вирішенні екологічних спорів, з такими перепонами зіткнулася не лише Україна, а й більшість країн світу. Багато з них почали вирішувати низку цих проблем створенням екологічних судів. Зараз, за даними ЮНЕП (United Nations Environment Programme – Програма ООН з довкілля), у світі налічується 2116 екологічних судів, представлених у різноманітних формах у 67 країнах. Як зазначається у посібнику ЮНЕП «Екологічні суди та трибунали» (оригінал «Environmental Courts and Tribunals»), екологічні суди можуть мати різні форми та моделі, не маючи єдиної найкращої моделі чи однієї форми для усіх. Це залежить від того, що відповідає унікальним екологічним,

історичним, правовим, судовим, економічним, політичним, та навіть культурним і релігійним умовам країни. Тому вони виділяють такі основні моделі екологічного суду:

1) екологічні суди (environmental courts) є самостійними та мають спеціалізовану юрисдикцію щодо екологічних питань;

2) зелені палати (green chambers) – палати у загальних чи адміністративних судах для розгляду екологічних справ;

3) зелені судді (green judges) – судді в загальних судах, які пройшли підготовку з екологічного права;

4) незалежні трибунали (independent tribunals) – окремий, повністю незалежний екологічний трибунал – орган адміністративної чи виконавчої влади, до яких входять усі державні органи вирішення екологічних спорів;

5) залежний трибунал (captive tribunal) – трибунал під контролем державного органу, але не того, чий рішення вони переглядають, або агентства, рішення якого вони переглядають [5, С. 5].

Варто зазначити, що до розгляду екологічних спорів в іноземних державах зазвичай, окрім суддів, також залучаються різноманітні експерти у сфері екології.

Безсумнівно, створення таких екологічних судів має вагомі переваги. Володимир Єрмоленко виділяє наступні позитивні аспекти їхнього функціонування: 1) ефективність; 2) наявність у суддів спеціальних знань, включаючи технічні; 3) забезпечення єдності судової практики з екологічних питань; 4) можливість розширити суб'єктний склад судового розгляду; 5) можливість для держави показати своїм громадянам дійсну стурбованість екологічними проблемами і намір вплинути на існуючу ситуацію; 6) можливість встановлювати пріоритети з розгляду справ, що потребують термінового вирішення; 7) можливість активно використовувати альтернативні способи вирішення екологічних спорів (медіація, мирова угода тощо); 8) скорочення витрат через встановлення власних процедур [6, С. 21]. Також наявність екологічних судів подекуди зменшить перенавантаження інших судів, що, відповідно, пришвидшить процес розгляду справ. Звісно, що є певні нюанси, які можуть стримувати впровадження таких судів, серед них основними є: потреба в значному фінансуванні та сумніви щодо достатньої кількості справ. Проте, якщо зважити так звані «плюси» і «мінуси», то чаша «плюсів» значно переважає.

Якщо ж говорити про екологічні суди в контексті перспективи розвитку українського судочинства, то необхідно першочергово зазначити, що це займає досить значну кількість часу та потребує чималої частини державного бюджету. Виходячи з цієї причини, об'єктивною та реалістичною є думка про те, що спочатку треба починати з впровадження зелених суддів у судах загальної юрисдикції, а також долучення до розгляду справ експертів у сфері екології. Оптимальним буде рішення, коли так звані зеленими суддями будуть призначені судді судів загальної юрисдикції, які пройшли відповідну підготовку та навчання у сфері екологічних правопорушень та / чи екології в цілому. Саме таких суддів будуть призначати на розгляд справ щодо навколишнього природного середовища, а у разі відсутності таких справ, вони займатимуться розглядом тих справ, що попередньо належали до їх компетенції.

Необхідно визнати, що основним завданням судочинства є не лише покарання правопорушника, а найголовніше – це його виправлення. Тому вважаємо доцільним створення також при судах вечірньої школи для порушників екологічного законодавства на прикладі Бразилії. Цей проект заснування таких шкіл у 2013 році здобув Національну премію Бразилії за якість у судочинстві [7, С. 16]. Автор цієї ідеї стверджує, що обов'язковий курс екологічного навчання (слухачі школи вивчають основи екології, екологічного права, роль органів охорони довкілля тощо) за більше ніж десять років довів свою важливість і ефективність, знизивши рівень рецидивів майже до нуля [8, С. 23].

В подальшому для розвитку екологічного судочинства в Україні, безперечно, доречним буде впровадження окремих екологічних судів. Одним з можливих способів його реалізації є створення Вищого екологічного суду. Проте з однією відмінністю в порівнянні з вищими спеціалізованими судами, які існують у нас сьогодні: Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Оскільки основним їхнім недоліком є те, що вони розміщені та здійснюють свою діяльність лише в місті Київ, що, на нашу думку, обмежує їхню доступність до народу. Тут яскравим прикладом є Суд планування та захисту навколишнього середовища Австралії. Суд регулярно слухає справи в Брісбені та інших великих центрах штату Квінсленд, проте він також може проводити слухання і поза межами цих основних центрів залежно від характеру справи.

Надважливим є також те, що впровадження такого суду має бути чітко регламентоване. В законі, який стане основою створення суду, повинні бути чітко визначені повноваження, юрисдикція суду та часові межі його створення. Оскільки наразі ми маємо приклад ігнорування таких вимог і, як наслідок, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який був створений законом у 2016 році, ще досі не розпочав свою роботу.

Отже, ми можемо зробити висновок, що екологічне судочинство в Україні є недостатньо ефективним. У нього є свої перешкоди на шляху становлення, що лише спонукає його до вдосконалення.

Суддя Девід Кіркпатрік влучно підмітив, що на відміну від традиційних судових процесів, які мають зворотну силу, екологічні справи дивляться в майбутнє та закладають основу для сталого управління в майбутньому. Тому, можемо впевнено сказати, що держава та активна громадська діяльність у сфері екології беззаперечно допоможе у покращенні сучасної ситуації нашого екологічного судочинства. В майбутньому ми бачимо незалежну, прозору, справедливу та професійну діяльність екологічних судів на території України, що ще більше буде свідчити про демократичність нашої держави.

1. Екологічне право України : курс лекцій / за ред. доктора юридичних наук, професора кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» Каракаша І. І. Одеса, 2020. 321 с. 2. Толкачова І. А., Кириченко В. В. Проблеми захисту екологічних прав людини в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне, космічне, екологічне право*. 2020. № 3 (56). С. 32–39. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14888>. (дата звернення: 04.11.2022).
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 1264-ХІІ від 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n714> (дата звернення: 04.11.2022).
4. Єрмолаєва Т. В. Проблеми розгляду судами екологічних спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 73–76.
5. United Nations Environment Programme. *Environmental Courts and Tribunals – 2021: A Guide for Policy Makers*. 2022. URL: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/40309> (дата звернення: 04.11.2022).
6. Єрмоленко В. М. Питання екологічного судочинства в Україні. *Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2019 р., м. Київ) / наук. ред. В. А. Устименко. Київ : НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 20–23.
7. Кравець Яна Володимирівна. Екологічні суди: порівняльно-правовий аналіз. 2018. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9756/atrium%20environmental.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.11.2022).
8. Environmental Courts & Tribunals : A Guide for Policy Makers. United Nations Environment Programme. 2016. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/10001/environmental-courtstribunals.pdf?sequence=1> (дата звернення: 04.11.2022).